

הצטרפות לנסיעת היתר בשבת למטרת שינוע מזון

סרן, הרב הראל דויטש – רב במצ"א 108

- א. פתיחה
- ב. ריבוי בשיעורים
- ג. יציאה מחוץ לתחום
- ד. עובדין דחול
- ה. סיכום

א. פתיחה

"הצבא צועד על קיבתו", האמרה המפורסמת המיוחסת לנפוליאון בונפרטה, עדיין תקפה ללא ספק. חיילים בשדה הקרב זקוקים יותר מכל למזון טוב. מבחינה הלכתית, במשך ימות השבוע נדרש שהמזון יהיה כשר בלבד, והדבר אינו מהווה קושי מיוחד. ואולם בשבת נדרש לשמור ולהקפיד על הלכות השבת השונות. כל עוד מדובר בהזנת חיילים הנמצאים בבסיס, הדבר אינו מהווה אתגר משמעותי, ונדרש רק להקפיד על אופן חימום המזון שיעשה כדין. ואולם, הקושי מתעורר כאשר מדובר על הזנת חיילים הנמצאים מחוץ לבסיס, בשטח. על פי רוב, סגל הפיקוד מעוניין להגיש לחיילים מזון מחומם ואיכותי, אך מכיוון שאין אפשרות לחמם את המזון בשטח, המפקדים מבקשים להוריד לחיילים בשבת מזון מחומם מחדר האוכל שבבסיס. על פי רוב, החיילים נמצאים בפעילות במרחק ניכר מהבסיס, ואופן הובלת המזון אליהם יכול להיעשות רק באמצעות רכב.

מוסכם על פוסקי זמנינו, כי נסיעה ברכב בשבת כרוכה באיסור דאורייתא של מלאכת מבעיר, ולכן לחיצה על דוושת הגז אסורה מדאורייתא. הלכך, כל זמן שאין מדובר בשינוע מזון הנצרך מחמת פיקוח נפש, אין להתיר זאת. ואולם, יש לדון לגבי צירוף מזון לרכב הנוסע בהיתר, כגון רכב סיור שיוצא מהבסיס ונע בגזרה לצורך מבצעי, האם מותר להעמיס על הרכב מזון עבור החיילים שנמצאים בגזרה? המאמר שלפניכם יציג את הבעיות ההלכתיות העיקריות הכרוכות בשאלה זו, ויציע פתרון לבעיות אלו.¹

1 דגש חשוב – בעניין צירוף לנסיעת היתר, יש לחדד שרכב הסיור לא ייסע יותר מהנחוץ ולא יעצור במיוחד כדי לטעון או כדי לפרוק את המזון.

ב. ריבוי בשיעורים**א. יסוד הדין**נאמר בגמרא²:

"בעי רבא חולה שאמדוהו לשתי גרוגרות, ויש שתי גרוגרות בשתי עוקצין ושלש בעוקץ אחת, הי מינייהו מייתנין? שתיים מייתנין דחזו ליה, או דלמא שלש מייתנין דקא ממעטא קצירה?".

תלישת הגרוגרות מהאילן בשבת אסורה מדאורייתא, אך עבור חולה שיש בו סכנה מותר ככל פיקוח נפש המותר בשבת. החולה זקוק לשתי גרוגרות בלבד, והגמרא מסתפקת האם יש להעדיף קציצת ענף אחד שיש בו שלוש גרוגרות, או שיש להעדיף קציצת שני ענפים שבכל אחד יש גרוגרת אחת. מגמרא זו מסיקים הראשונים שגם במקומות בהם הותר לעשות מלאכה לצורך פיקוח נפש, יש למעט את המלאכה ככל האפשר. דהיינו, ספק הגמרא היה האם להעדיף ריבוי במלאכת קצירה ויקצור שני ענפים, או שיש להעדיף ריבוי בשיעורים ולקצור ענף אחד שיש בו שלוש גרוגרות, אך כאשר יש שני ענפים ובאחד יש שתי גרוגרות ובשני יש שלוש גרוגרות, בוודאי שיש לקצור את הענף שיש בו שתי גרוגרות ולא ירבה בשיעור ויקצור את הענף שיש בו שלוש גרוגרות.

ב. שיטת האור שמח וההר צבי

והנה יש להתבונן האם בכל מלאכות שבת שייך האיסור של ריבוי בשיעורים. וכגון לגבי חולה שהורו הרופאים שצריך לאכול כזית בשר, ורוצים לשחוט עבורו בהמה. לפני השוחט יש בהמה גדולה ובהמה קטנה, האם יש להעדיף את שחיטת הבהמה הקטנה כדי למעט בשיעורים? דעת האור שמח³ שאין צריך לדקדק בכך, ובכה"ג לא שייך לומר שצריך למעט בשיעורים. יסוד סברתו הוא, שמיעוט בשיעורים נאמר רק במלאכות שיש בהן שיעור, וכגון קוצר למאכל שחייב רק על שיעור גרוגרת, אך במלאכות בהן אין שיעור, כגון נטילת נשמה שחיובו הוא על עצם נטילת הנשמה ללא תלות בגודל הבהמה, שוב אין חילוק בין בהמה קטנה לבהמה גדולה. הלכך, לדעת האור שמח מותר לשחוט בהמה גדולה למרות שיש לפניו בהמה קטנה.

גם בשו"ת הר צבי⁴ כתב כדברי האור שמח, ומטעם זה הורה בחולה שזקוק שידליקו לו את הנר ויש שתי נרות האחד גדול והשני קטן, שמותר להדליק איזה נר שרוצים. ויסוד

2 מנחות סד, א.

3 שבת, פרק יח הלכה א.

4 אור"ח חלק א סימן קעז.

סברתו כדלעיל – פעולת האיסור היא ההדלקה ואין בה שיעור, ומכיוון שכן לא שייך ריבוי בשיעורים ומותר להדליק את הנר הגדול שידלק יותר זמן, ואין להעדיף את הדלקת הנר הקטן.

ומעתה, ע"פ יסוד זה יש לדון לגבי צירוף לנסיעת היתר בשבת. דעת השש"כ⁵ לחלק בין רכב כבד, כגון אמבולנס, לבין רכב נוסעים פשוט. ברכב כבד, תוספת משקל של מזון או אדם בודד אינה משמעותית, והיא אינה גורמת לפעולת בערה נוספת במנוע הרכב. אמנם, המשקל הנוסף גורם לכך שהמנוע צורך יותר בנזין, אך מכיוון שמדובר בפעולה אחת בלבד של בערה אין לאסור זאת, וכדין נטילת נשמה הנ"ל שאין לחלק בין בהמה גדולה לקטנה. לעומת זאת תוספת משקל ברכב נוסעים פשוט גורמת לפעולות בערה נוספות במנוע הרכב.⁶ ע"פ זה, יש לדון להתיר שינוע מזון בשבת ברכב צהל"י כבד שנוסע בהיתר, מפני שתוספת המזון אינה כלולה באיסור של ריבוי בשיעורים, וכאמור לעיל.⁷

5 חלק א, פרק מ, הערה קג.

6 ואמנם, יש לדון בהסבר זה מבחינה מכאנית האם אכן כך הם פני הדברים, ולפום ריהטא נראה שאין פעולת המנוע עובדת באופן זה, אלא בכל תוספת משקל קיימת צריכת דלק גדולה יותר. דהיינו, נהג הרכב צריך ללחוץ יותר על דוושת הגז ובכך מכניס יותר דלק למנוע, ואין הבדל בכך בין רכב כבד לרכב קל. ואולם, אין בכך כדי לחלוק על הוראת השש"כ למעשה. וביאור העניין כך – בכל התורה כולה לא מצאנו שחכמים ירדו לחילוקים דקים שאינם נראים לעין האדם ואין אפשרות לכמת אותם באופן מדיד. דוגמה לדבר – נר הדולק בחדר צורך חמצן, וללא חמצן אינו יכול לבעור. בשעת הבערה, הנר משחרר לאוויר פחמן דו חמצני (CO₂). כאשר יש ריכוז גבוה של חמצן בחדר, גובה הלהבה גדל, אך כאשר החמצן בחדר מתמעט גובה הלהבה יורד. לפי"ז לכאורה, אסור לאדם לפתוח או לסגור את דלת ביתו בשבת בשעה שהנר דולק, מכיוון שפתיחת הדלק מגדילה את גובה הלהבה וסגירת הדלת מנמיכה אותה, ומעולם לא שמענו על איסור מעין זה. (ואין להקשות מהא דאסר בשו"ע או"ח סימן רעז לפתוח דלת ביתו כנגד הנר, שהרי שם מדובר באופן שמחמת פתיחת הדלת נכנסת הרוח ומכבה את הנר).

ובנוגע לנידון דידן – הן אמת שכל תוספת משקל מגבירה במעט את צריכת הדלק, אך תוספת זו אינה משמעותית כלל ועיקר, והרי זה כתוספת משקל של זכוב על גוף האדם הדורשת מהאדם צריכת אנרגיה גדולה יותר, וכי יהיה מי שיתייחס לכך וידון בתוספת זו? ואין בדברים אלו לדחות את עיקר הדין של השש"כ, אלא לנמק את הוראתו באופן המבואר כאן – תוספת משקל של אדם לרכב כבד אינה משמעותית כלל ואין דרך לכמת זאת. לעומת זאת בתוספת אדם לרכב קל קיימת צריכת דלק גדולה יותר באופן משמעותי וניכר לעין, ולכן הדבר אסור.

7 מן ההכרח להוסיף ביאור ביסוד זה – השש"כ עצמו כתב (פרק לב, סז) שאם יש צורך להדליק אור משום פיקוח נפש ויש לפניו שתי מנורות האחת גדולה והשנייה קטנה, ידליק את הקטנה ולא את הגדולה משום שבהדלקת הגדולה מרבה בשיעור האיסור. והטעם לחלק בין נטילת נשמה שאין להעדיף בהמה קטנה לבין מנורה שיש להעדיף את הקטנה, מבואר שם בהערה צב – בהדלקת מנורה נמשכת פעולה גדולה יותר מחמת שהמנורה גדולה יותר, לעומת זאת בנטילת נשמה אין הבדל בין בהמה גדולה לקטנה ובכל אופן ניטלת נשמה אחת. ועיין במגילת ספר שכתב שמכך שהשש"כ הורה להדליק את המנורה הקטנה מוכח שחזר בו מסברתו להקל בריבוי בשיעורים (כגון בצירוף לנסיעת היתר וכל דמי ליה), אך לפי החילוק הנ"ל שבין נטילת נשמה לבין הדלקת מנורה, אין הכרח כלל לומר שחזר בו.

ג. שיטת המגילת ספר

כניגוד לשיטת האור שמח וההר צבי בחילוק הנ"ל לגבי ריבוי בשיעורים, דעת המגילת ספר⁸ שאין לחלק בין שוחט לקוצר ובכל אופן אסור לרבות בשיעורים. ראייתו לדבריו מהגמרא בחולין⁹:

"השוחט לחולה בשבת - מותר לבריא באומצא, מאי טעמא? כיון דאי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה, כי קא שחיט אדעתא דחולה קא שחיט; המבשל לחולה בשבת - אסור לבריא, גזירה שמא ירבה בשבילו".

מבואר בגמרא שהטעם שלא חששו חכמים לריבוי בשיעורים בשחיטה לחולה הוא, מפני שאי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה. ומשמע מהגמרא שאם היה אפשר לכזית בשר בלא שחיטה, דהיינו לולא האיסור של אבר מהחי, היה בזה איסור של ריבוי בשיעורים אם היה שוחט את כל הבהמה בשעה שמספיק לו כזית אחד. מוכח שגם כאשר המעשה נעשה בפעולה אחת עדיין שייך איסור ריבוי בשיעורים.

בשיטה זו אוחד גם האבני נזר¹⁰, והורה שאם חולה זקוק לתאורה ויש לפניו שתי נרות, האחד ידלק שעה והשני שעתיים ולחולה מספיק הנר הקטן, אין להדליק את הגדול משום ריבוי בשיעורים. ודעת האגל-טל¹¹ שריבוי בשיעורים בכה"ג חמור יותר משאר מקומות, דאילו בשאר ריבוי בשיעורים נעשית עיקר המלאכה והתוספת באותה שעה, כגון - המרבה בתבשיל שבקדרה, בשעה שבו נעשית עיקר המלאכה בהיתר, שם נעשית תוספת המלאכה האסורה. לעומת זאת כאן, לאחר שעה שהנר דולק אין בו צורך כלל, ונמצא שהזמן בו הנר ממשיך לדלוך לאחר מכן אינו לצורך כלל. ולפי"ז, גם המקלים בשאר ריבוי בשיעורים וסוברים שהוא דרבנן, מודים כאן בהדלקת הנר שריבוי זה אסור מדאורייתא.

ד. ריבוי בשיעורים - דאורייתא או דרבנן?

הראשונים נחלקו האם ריבוי בשיעורים אסור מדאורייתא או מדרבנן. דעת תוספות והרשב"א שזהו איסור דרבנן. ראייתם לכך מהגמרא בביצה¹²:

"ממלאה אשה כל הקדרה בשר אף על פי שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת, ממלא נחתום חבית של מים אף על פי שאינו צריך אלא לקיתון אחד".

8 סימן פט, אות ד-ה.

9 דף טו, ב.

10 אר"ח, סט.

11 מלאכת זורע, אות ט בהגה.

12 ביצה יז, א.

ומשמע שמותר לרבות בשיעורים¹³, ולכאורה יקשה מהגמרא במנחות הנ"ל שמשמע ממנה לאסור ריבוי בשיעורים? תוספות¹⁴ מתרצים שריבוי בשיעורים אסור מדרבנן, בשבת גזרו וביו"ט לא גזרו. הרשב"א מתרץ שהטעם לכך שחכמים אסרו ריבוי בשיעורים הוא שמא יבוא להרבות ולבשל בזה אחר זה ויעבור על איסור דאורייתא, ולכן דווקא בשבת שייך לגזור אך ביו"ט אין מקום לגזור משום שמותר לבשל כל מה שצריך לו לצורך אותו היום, ולכן אין חשש שמא ירבה בזה אחר זה.

לעומתם, הר"ן¹⁵ סובר שריבוי בשיעורים אסור מדאורייתא. ראייתו לכך היא מעצם ההסתפקות של הגמרא במנחות הנ"ל האם להעדיף קציצת שני ענפים או ענף אחד שיש בו שלוש גרוגרות. קציצת ענף נוסף אסורה בוודאי מדאורייתא, ואם תאמר שריבוי בשיעורים אסור מדרבנן בלבד אין מקום לספק הגמרא, שהרי ברור שיש להעדיף ריבוי בשיעורים על פני ריבוי בקציצת ענפים, אלא על כורחך ריבוי בשיעורים אסור מדאורייתא, ולכן הגמרא הסתפקה האם להעדיף ריבוי במלאכת קצירה או להעדיף ריבוי בשיעורים. כשיטה זו מצדד המשנה ברורה¹⁶, וסובר שריבוי בשיעורים אסור מדאורייתא.

ואולם יש לעיין, האם אכן לדעת הר"ן מדובר באיסור גמור כשאר איסורי תורה, או שמא מדובר באיסור אחר? נאמר בגמרא בעירובין¹⁷:

"ההוא ינוקא דאישתפוך חמימיה, אמר להו רבא נישיליה לאימיה, אי צריכא - נחיים ליה אגב אימיה".

מבואר בגמרא שמותר לבשל מים נוספים עבור התינוק אגב בישול המים המותר לצורך אמו היולדת. ולכאורה יקשה כיצד התירו, והלא הוא מרבה בשיעור? מיישב הר"ן - כוונת הגמרא להתיר את בישול המים ע"י גוי. אך תירוץ הר"ן קשה, כיוון שריבוי בשיעורים אסור מדאורייתא, מדוע הגמרא הורתה לבשל את המים אגב בישול המים הנעשה עבור היולדת, ניתן לבשל מים בקדרה בפני עצמה לתינוק, שהרי בין בקדרה בפני עצמה ובין בהוספת מים לקדרה מדובר באיסור דאורייתא! מתרץ החת"ס¹⁸ שגם לר"ן אין מדובר באיסור מלאכה גמור, אלא הוא כעין חצי שיעור האסור¹⁹.

13 ולמ"ד דלית ליה הואיל, בישול מיותר ביו"ט אסור מדאורייתא.

14 מנחות סד, א ד"ה שתים.

15 ביצה ט, ב מדפי הרי"ף.

16 סימן שיח, ס"ק יג.

17 דף סח, א.

18 ביצה יז, א ד"ה ממלאה.

19 אך לכאורה צ"ע בדברי החת"ס, שהרי הר"ן הוכיח את שיטתו מעצם ההסתפקות של הגמרא במנחות, וכאמור לעיל, ואם תאמר שריבוי בשיעורים אינו אסור דאורייתא ממש אלא הוא כעין חצי שיעור, הדרא

אם ננקוט כדעת התוספות והרשב"א, תהיה קולא משמעותית בנידון דידן. וזה לשון השו"ע²⁰:
 "דבר שאינו מלאכה ואינו אסור לעשות בשבת אלא משום שבות, מותר
 לישראל לומר לאינו יהודי לעשותו בשבת, והוא שיהיה שם מקצת חולי או
 יהיה צריך לדבר צורך הרבה או מפני מצוה. כיצד, אומר ישראל לאינו-יהודי
 בשבת לעלות באילן להביא שופר לתקוע תקיעת מצוה, או להביא מים דרך
 חצר שלא עירבו לרחוץ בו המצטער".

לעניינינו, גם לדעת המגילת ספר, הסובר שריבוי בשיעורים אסור גם במלאכה שאין בה
 שיעור, במקום צורך יהיה מותר להוסיף מזון לנסיעת היתר עבור חיילים הזקוקים לכך
 ביותר, ובלבד שנהג הרכב יהיה גוי.

ה. סיכום הפרק הראשון

גם במקום בו הותר לעשות מלאכה בשבת, אין להוסיף על השיעור המותר. נחלקו האחרונים
 האם דין זה נאמר בכל מלאכה - דעת האור שמח שבמלאכות בהן אין שיעור, כגון נטילת
 נשמה, מותר לרבות בשיעורים. ולפי"ז הקל השש"כ לצרף נוסעים או מזון לרכב כבד, מפני
 שאין תוספת בערה אלא רק צריכת בנזין מוגברת. לעומת זאת, דעת המגילת ספר לאסור
 ריבוי בשיעורים גם במלאכות בהן אין שיעור, ולדבריו אין להקל ולצרף מזון לנסיעת היתר.
 ובעיקר איסור ריבוי בשיעורים, נחלקו הראשונים האם זהו איסור דאורייתא או דרבנן -
 לדעת תוספות והרשב"א הסוברים שזהו איסור דרבנן, גם לדעת המגילת ספר יש להקל
 במקום צורך גדול להוסיף מזון לרכב ע"י נהג גוי.

ג. יציאה מחוץ לתחום

א. תוקף האיסור

פעמים רבות חיילים נשלחים למשימה הרחוקה מהבסיס מרחק רב. בשבת, מציאות זו
 מהווה מכשול נוסף לגבי שינוע מזון אליהם, מפני שהם נמצאים מחוץ לתחום. בפרק זה
 נדון באיסור יציאה חוץ לתחום, נברר את תוקף האיסור, וכן האם וכיצד ניתן להתירו.
 לגבי תוקף האיסור נחלקו חכמים ורבי עקיבא²¹:

"דרש ר' עקיבא: ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגו', ומקרא
 אחר אמר: מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב, אי אפשר לומר אלף אמה שכבר

קושייה לדוכתה מה היה ההו"א בגמרא, הרי ברור שיש להעדיף ריבוי בשיעורים ולא לקצוץ שני ענפים?
 כן העיר הארחות שבת, חלק ג, בירורי הלכה סימן ט.

20 אורח חיים שז, ה.

21 סוטה כז, ב.

נאמר אלפים אמה, ואי אפשר לומר אלפים אמה שכבר נאמר אלף אמה, הא כיצד? אלף אמה מגרש, ואלפים אמה תחום השבת; ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר: אלף אמה מגרש, ואלפים אמה שדות וכרמים".

מבואר בכרייתא, שלדעת רבי עקיבא אסור לצאת מחוץ לאלפיים אמה בשבת מדאורייתא, ואילו חכמים חולקים וסוברים שאין בכך איסור. בכמה מקומות בתלמוד הבבלי מוכח שאין הלכה כר"ע, ואיסור תחומין דרבנן, להלן שתי סוגיות המוכיחות זאת:

א. "אמר ליה רבא לרב נחמן: מאן האי תנא דאפילו בדרבנן לית ליה ברירה? דתניא, אמר לחמשה: הריני מערב על איזה מכם שארצה, רציתי - ילך, לא רציתי - לא ילך, רצה מבעוד יום - עירובו עירוב, משחשיכה - אין עירובו עירוב"²².

ב. "אמר ליה רבא לאביי: מכדי, עירובין דרבנן..."²³.

ואולם, בתלמוד הירושלמי משמע שאיסור תחומין הוא דאורייתא²⁴:

"רב מנא בעי ניהא לאלפיים אמה אינו מחוור ארבעת אלפיים אמה מחוור הוא. ר' שמעון בר כרסנא בשם ר' אחא אין לך מחוור מכולם אלא תחום שנים עשר מיל כמחנה ישראל".

משמע דעת הירושלמי שאע"פ שתחום אלפיים אמה אינו מדאורייתא אלא מדרבנן, מכל מקום תחום יב' מיל (כ - 12 ק"מ) הוא דאורייתא.

מוסכם על הראשונים שאין הלכה כרבי עקיבא, ותחום אלפיים אמה אינו דאורייתא אלא דרבנן²⁵ ²⁶. עוד מוסכם על הראשונים, שהתלמוד הבבלי סובר כדעת חכמים במחלוקת זו. אך נחלקו הראשונים האם הלכה כירושלמי ותחום יב' מיל דאורייתא, או שאין חילוק בין תחום אלפיים אמה ליב' מיל, וזה וזה דרבנן. מדברי הרי"ף²⁷ משמע שתחום יב' מיל דאורייתא²⁸,

22 עירובין לו, ב.

23 שם מו, א.

24 ירושלמי עירובין פרק ג הלכה ד, וכעין זה בפרק ה הלכה ד.

25 וכן משמע גם מהירושלמי שההוראה לגבי תחום שבת אלפיים אמה מדאורייתא אינה מחוורת, דהיינו שאין הלכה כמותה.

26 אמנם, הרמב"ם כתב שתחום אלפיים אמה הוא 'מדברי סופרים', ומשמע מדבריו שזה אינו דין דרבנן רגיל אלא יש בו ייחודיות מסויימת. וכבר עמדו רבים על לשון הרמב"ם בכל מקום שכתב 'דברי סופרים' (עיי' למשל ברמב"ם הלכות אישות פרק א הלכה ב שכתב לגבי קידושי כסף שתוקפם מדברי סופרים, ועיי' ב'ספר המפתח' שבהוצאת רמב"ם פרנקל).

27 עירובין ה, א.

28 כך היא ההבנה הפשוטה בדבריו, אך הרמב"ן במלחמות (שם, ד"ה אמר הכותב) האריך להוכיח שהרי"ף אינו סובר כך, ואף לדעתו אין יב' דאורייתא אלא דרבנן, ואין חילוק בין אלפיים אמה ליב' מיל.

וכן פסק הרמב"ם²⁹, וכתב המגיד משנה³⁰ שכך פסקו הגאונים. לעומתם, הרא"ש³¹, הרמב"ן³² והרשב"א³³ פוסקים כבבלי שתחומין דרבנן גם בשיעור יב' מיל.

יסוד המחלוקת בין הבבלי לירושלמי הוא, כיצד יש להבין את הפסוק: "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי"³⁴. לדעת הירושלמי האיסור הוא על האדם שלא יצא ממקומו, 'מקומו' היינו מחנה ישראל שהיה יב' מיל, נמצא שהתורה אסרה על האדם לצאת מעבר למרחק זה בשבת. אך הבבלי סובר שאין כוונת התורה לאסור על האדם לצאת ממקומו, אלא כוונתה לאסור עליו להוציא כלים מרשות לרשות, ולפי"ז 'מקומו' היינו רשותו.

ב. הכרעת הפוסקים במחלוקת

הבית יוסף³⁵ מביא מחלוקת זו אך נמנע מלהכריע בה. גם בשו"ע³⁶ לא רצה להכריע במחלוקת באופן מפורש וכתב: "כל אדם יש לו אלפים אמה לכל רוח, חוץ מארבע אמותיו או מהמקום ששבת בו". בדבריו אין התייחסות לדין יב' מיל, ולא ניתן להסיק האם איסורו דרבנן או דאורייתא. ואמנם, המ"ב³⁷ מדייק מדברי המחבר במקום אחר שנוטה להחמיר. להלן יבואר שקיים ספק בגמרא לגבי דין תחומין למעלה מעשרה טפחים ועלה בתיקו. המחבר כותב שמכיוון שמדובר בספק יש להחמיר בדאורייתא ולהקל בדרבנן. ומכך שהמחבר כתב ששייך איסור דאורייתא בתחומין משמע שדעתו ש"ב מיל אסור מדאורייתא. גם מדברי הרמ"א³⁸ משמע שנטה להחמיר, וזה לשונו: "אם היה הולך מתוך י"ב מיל חוץ לי"ב מיל, אזלינן לחומרא למאן דאמר תחומין י"ב מיל הוי דאורייתא". לעומת זאת, מדברי הגר"א³⁹ משמע שנקט כבבלי, ותחומין דרבנן בכל עניין, וכתב ערוך השולחן⁴⁰ שכך היא דעת רוב הפוסקים.

29 שבת פרק כז הלכה א.

30 שם.

31 עירובין פרק ראשון, אות כד.

32 עירובין ה, א במלחמות.

33 עבודת הקודש, ריש שער ה.

34 שמות טז, כט.

35 אר"ח שצז, א.

36 שם, שם.

37 סימן תד ס"ק ז.

38 סימן תד סעיף א.

39 שם, ד"ה למ"ד.

40 סימן תד סעיף ב.

ג. חילוק בין אדם לבהמתו וכליו

עד עתה עסקנו בכיארור הדין לגבי יציאה מהתחום של האדם עצמו. ויש לרונן האם ניתן לחלק בין דין האדם עצמו לבין בהמתו וכליו. הרשב"א⁴¹ טוען שאף לדעת הרמב"ם וסיעתו הסוברים שיב' מיל הוא דאורייתא, היינו דווקא לגבי האדם עצמו אך לגבי הוצאת כליו לכו"ע האיסור דרבנן בלבד. וביאר הרלב"ח⁴² שיש ללמוד כן מלשון הכתוב: "אל יצא איש ממקומו", משמע דווקא האיש עצמו אסור מדאורייתא, אך כליו אינם כלולים באיסור זה. לפי"ז כוונת המשנה בביצה⁴³: "הבהמה והכלים – כרגלי הבעלים". אינה להשוות את הבעלים לכליו לכל עניין, אלא הבעלים אסורים לצאת חוץ ליב' מיל דאורייתא, אך כליו אסורים לצאת חוץ ליב' מיל מדרבנן. לעומת זאת, הרמב"ן⁴⁴ בחידושו טוען שלשיטת הרמב"ם אין חילוק בין האדם לכליו, ואף הוצאת כליו חוץ ליב' מיל אסורה מדאורייתא, וכן כתב מהר"ם אלשקר⁴⁵.

למחלוקת זו יש השלכה חשובה לעניינינו – נסיעת הרכב בשבת, כאשר מטרתה מבצעית, מותרת לכתחילה אף מחוץ ליב' מיל. לגבי הוצאת המזון המתווספת לרכב זה, יש לומר שאף לדעת הרמב"ם הסובר שהוצאה מחוץ ליב' מיל אסורה מדאורייתא היינו דווקא לגבי האדם, אך הוצאת המזון אסורה רק מדרבנן, כדעת הרשב"א, ולכן יש יותר מקום להקל במקום צורך.

ד. תחומין למעלה מעשרה טפחים

לגבי רשויות שבת, קיי"ל שרשות הרבים וכרמלית תופסות את מקומן רק עד עשרה טפחים, אך למעלה מגובה זה הרי הוא מקום פטור. הגמרא⁴⁶ מסתפקת האם דין זה נאמר גם לגבי איסור תחומין, דהיינו האם למעלה מעשרה טפחים אין דין תחומי שבת נוהג:

"בעי רב חנניא: יש תחומין למעלה מעשרה או אין תחומין למעלה מעשרה?
עמוד גבוה עשרה ורחב ארבעה לא תיבעי לך - דארעא סמיכתא היא. כי תיבעי
לך בעמוד גבוה עשרה ואינו רחב ארבעה. אי נמי דקאזיל בקפיצה. לישנא
אחרינא: בספינה מאי?"

בעיא זו לא נפשטה, והראשונים נחלקו כיצד לפסוק. רבינו ירוחם⁴⁷ למד מדברי הרי"ף שיש

41 עירובין צז, ב ד"ה ולענין.

42 שו"ת מהרלב"ח סימן כח.

43 ביצה לז, א.

44 עירובין מג, ב ד"ה ועוד אמרינן.

45 הו"ד בביה"ל סימן תד סעיף א ד"ה למאן דאמר.

46 עירובין מג, א.

47 הו"ד בבית יוסף שם.

להקל ואין תחומין למעלה מעשרה, וכן פסקו הרמב"ן והרשב"א⁴⁸. לעומת זאת, הרא"ש⁴⁹ החמיר והורה שיש תחומין למעלה מעשרה, וגם הראב"ד⁵⁰ כתב להחמיר בדבר, עיין טעמו בהערה⁵¹. ברם, הבית יוסף⁵² תמה על שיטת המחמירים, מפני שעיקר דין תחומין ספק דרבנן ויש להקל בספקות. ובפרט לדעת הרא"ש הסובר שתחומים דרבנן גם מחוץ ליב' מיל, יש להקל.

שיטה נוספת בראשונים היא שיטת הרמב"ם. במשנה תורה⁵³ לא הכריע האם להחמיר או להקל בספק זה וכתב: "המהלך חוץ לתחום למעלה מעשרה טפחים וכו' הרי זה ספק אם יש תחומין למעלה מעשרה או אין תחומין למעלה מעשרה". אך בתשובה⁵⁴ ביאר והורה להחמיר בכל מה שנוגע לאיסורי דאורייתא, ולהקל באיסורי דרבנן. דיינו, במקום שבו נוהג דין תחומין מדאורייתא יש להחמיר, ובמקום שנוהג דין תחומין מדרבנן יש להקל. לפי"ז, לשיטת האומרים שאין תחומין כלל מדאורייתא, הרי שיש להקל למעלה מעשרה, אך

48 הרמב"ן בחידושו לעירובין מג, א ד"ה ומצאתי להראב"ד. הרשב"א בחידושו לעירובין מג, א ד"ה והרמב"ן.

49 עירובין פרק א סימן ג.

50 הו"ד ברמב"ן שם.

51 כך נאמר בגמרא עירובין שם "תא שמע: הריני נזיר ביום שכן דוד בא - מותר לשתות יין בשבתות ובימים טובים, ואסור לשתות יין כל ימות החול. אי אמרת בשלמא יש תחומין - היינו דבשבתות ובימים טובים מותר. אלא אי אמרת אין תחומין, בשבתות ובימים טובים אמאי מותר?" לכאורה מוכח מברייתא זו שיש תחומין למעלה מעשרה ולכן אין חשש שמלך המשיח יבוא בשבת ומותר לנזיר לשתות יין בשבת. הגמרא דוחה ואומרת שאין תחומין למעלה מעשרה, אלא שמותר לשתות יין בשבת משום שאלוהו הנביא צריך להגיע יום לפני המשיח, ומכך שאלוהו לא הגיע ביום ששי מוכח שהמשיח לא יגיע בשבת. הגמרא ממשיכה ומקשה - מכך שאסור לנזיר לשתות יין ביום ראשון מוכח שאין תחומין למעלה מעשרה, משום שאם היה תחומין למעלה מעשרה אין לאלוהו הנביא יכולת להגיע בשבת, יוצא ממילא שיהיה מותר לשתות יין ביום ראשון. הגמרא דוחה וחותרת את הדיון: "האי תנא ספוקי מספקא ליה אי יש תחומין או אין תחומין, ולחומרא". הראב"ד טוען שמכך שהתנא החמיר לגבי שתיית יין לנזיר מוכח שהחמיר מספק גם בתחומין, מפני שלא ייתכן להחמיר בדבר התלוי בדבר אחר, ולהחמיר בדבר העיקרי, ומכך שהחמירו מספק בשתיית יין לנזיר מוכח שהחמירו מספק גם בתחומין.

ברם, הרמב"ן דוחה ראייה זו - מצאנו דברים רבים התלויים אחד בשני, וחכמים החמירו בדבר התלוי והקלו בדבר העיקרי. והכלל שהנחה את חכמים הוא - בספק דאורייתא יש להחמיר ובספק דרבנן יש להקל. וכיוצא בדבר הורו חכמים (ברכות לו, א): "כל המיקל בארץ, הלכה כמותו בחוצה לארץ". הרי שאע"פ שהחמירו בדבר העיקרי הקלו בדבר הנמשך ממנו, והטעם הוא משום שבארץ זהו דין דאורייתא ובחור"ל דרבנן. והכי נמי דכוותיה, לעניין שתיית יין לנזיר יש להחמיר מפני שהוא ספק דאורייתא, אך לגבי תחומין יש להקל לפי שהוא ספק דרבנן.

52 אר"ח סימן תד, א.

53 הלכות שבת, פרק כז הלכה ג.

54 תשובות הרמב"ם סימן שט.

לשיטת האומרים שתחומין מחוץ ליב' מיל אסור מדאורייתא, יש להחמיר למעלה מעשרה, וכ"כ הבית יוסף ופסק כן בשו"ע⁵⁵, זו לשונו:

"המהלך חוץ לתחום למעלה מעשרה טפחים, כגון שקפץ על גבי עמודים שגבוהים עשרה ואין בכל אחד מהם ארבעה טפחים על ד' טפחים, הרי זה ספק אם יש תחומין למעלה מעשרה או לאו, ומה שיהיה בדרבנן יהיה ספיקו להקל. והואיל ואין בימים ובנהרות איסור תחומין דאורייתא לדברי הכל לפי שאינם דומין לדגלי מדבר, מי שבא בספינה בשבת והגיע לנמל, אם משנכנס השבת עד שהגיע לנמל לעולם היתה למעלה מי' מקרקע הים או הנהר, יורד ואינו נמנע ויש לו אלפים אמה ממקום שפגע בו למטה מעשרה".

הסבר – הרמב"ם והבית יוסף הורו להקל בימים ובנהרות שאין בהם תחומין למעלה מעשרה. הטעם לכך הוא, מפני שאיסור תחומין נלמד ממחנה ישראל במדבר, מחנה ישראל היה מקום הילוך לרבים ולכן יש בו דין תחומין, אך הים אינו מקום הילוך לרבים ולכן אין בו דין תחומין דאורייתא אלא דרבנן בלבד, וכבר למדנו לעיל שבתחומין דרבנן מקלים למעלה מעשרה. וכעין זה מצאנו בגמרא⁵⁶ לגבי טלטול ברה"ר שאם העביר ד' אמות ברה"ר מקורה – פטור, מפני שאינו דומה למחנה ישראל במדבר שלא היה מקורה.

ה. טלטול למעלה מעשרה טפחים בכרמלית

על פי האמור לעיל, יש לדון מה הדין בתחומין למעלה מעשרה טפחים בכרמלית. כלומר, הרמב"ם והמחבר כתבו שאין איסור בימים ובנהרות לפי שאינם דומים לדגלי מדבר, האם גם כרמלית אינה דומה לדגלי מדבר ולא יהיה בה איסור תחומין למעלה מעשרה? בשאלה זו נחלקו האחרונים. דעת רעק"א⁵⁷ שאין לחלק בין ים לכרמלית ובשניהם לא נוהג איסור תחומין מדאורייתא. רעק"א ממשיך וטוען שלדעת האומרים שרה"ר נוהגת רק במקום שיש שישים ריבוא, ובימינו אין מקום כזה וממילא אין לנו רה"ר⁵⁸, הרי שאין דין תחומין דאורייתא נוהג כלל, ומותר להוציא למעלה מעשרה בכל מקום. שיטת רעק"א אינה דעת יחיד, וכמותו פסקו החת"ס⁵⁹ והחלקת יעקב⁶⁰.

55 שם, שם.

56 שבת צח, א.

57 בגיליון, סימן תד אות א.

58 עיין שו"ע או"ח סימן שג סעיף יח.

59 חלק ה, השמטות סימן קצד.

60 או"ח, סימן קח אות ג.

לעומת רעק"א, דעת הביה"ל⁶¹ להחמיר בכרמלית ודעתו שלשיטת הסוברים תחומין חוץ ליב' מיל הוי דאורייתא, הוא הדין גם בכרמלית. הביה"ל מדייק את שיטתו גם מדברי המחבר (הו"ד לעיל) שהורה להקל למעלה מעשרה בימים ובנהרות, משמע שדווקא בימים ובנהרות הקל לפי שאינם מקום הילוך כלל, אך בשאר מקומות הילוך יש להחמיר למרות שהם כרמלית.

והציץ אליעזר⁶² ביאר את סברת הביה"ל – מדגלי מדבר למדנו רק את איכות וכמות המקום, דהיינו שיהיה יבשה ויב' מיל, אך אין ללמוד מדגלי מדבר לגבי דין המקום ולומר שכפי שהתם היה רה"ר, כך נוהג איסור תחומין רק ברה"ר.

1. טלטול למעלה מעשרה טפחים ברכב

לאחר שביררנו שיש פוסקים שהקלו בהוצאה למעלה מעשרה בכרמלית, יש לדון כיצד להתייחס לחפצים המונחים ברכב. האם יש להתייחס לחפץ כאילו הוא למעלה מעשרה מכיוון שמקרקע העולם יש עשרה טפחים, או שמא הרכב עצמו נידון כקרקע. ומצאנו שהראשונים נחלקו בדין זה לגבי רוכב על גבי בהמה: דעת ההגהות מרדכי⁶³ להחמיר בכך, ומוכיח את שיטתו ממעשה המסופר בגמרא:

"מעשה באחר שהיה רוכב על הסוס בשבת, והיה רבי מאיר מהלך אחריו ללמוד תורה מפיו. אמר לו: מאיר, חזור לאחריך, שכבר שיערתי בעקבי סוסי עד כאן תחום שבת. אמר ליה: אף אתה חזור בכך".

מתשובתו של רבי מאיר לאחר: "אף אתה חזור בכך", יש להוכיח שיש תחומין ברוכב על גבי בהמה, ולכן רבי מאיר ביקש מאחר שלא יצא מחוץ לתחום שבת. ואולם יש לדחות – רבי מאיר לא התכוון לאיסור תחומין אלא הוא רצה לומר לאחר לחזור בתשובה על כל חטאיו. דהיינו, שרבי מאיר אמר לאחר – עד שאתה מדקדק עלי באיסור תחומין, מה יהיה עליך שאתה עובר על כמה וכמה עבירות מידי יום⁶⁴.

גם הריטב"א⁶⁵ סובר כהגהות מרדכי, וראייתו לדבריו מדין עמוד רחב ארבעה וגבוה עשרה, שהגמרא הורתה בו לאיסור מכיוון שהוא נידון כארעא סמיכתא, כך גם קרון ועגלה נידונים כארעא סמיכתא ואין להקל בהם למעלה מעשרה.

61 שוע"א או"ח, סימן תד סעיף א, ד"ה והואיל.

62 חלק א, סימן כא, אות יב.

63 עירובין פרק א, רמז תקכח.

64 וכן כתב הבית יוסף בסוף סימן רסו.

65 עירובין מג, ב ד"ה ולענין.

למעשה, דעת הבית יוסף והמג"א⁶⁶ להחמיר בעגלה שהיא כארעא סמיכתא, ולכן אין בה היתר של למעלה מעשרה.

בניגוד לשיטות אלו, דעת החת"ס⁶⁷ להקל בעגלה ולא לדון אותה כארעא סמיכתא. המקור לשיטתו נמצא בדברי הרא"ם⁶⁸, לגבי אדם המפליג בספינה ותחתית הספינה פחות מעשרה טפחים מהקרקע, אך האדם עצמו יושב במקום גבוה כך שהוא נמצא למעלה מעשרה. הרא"ם כתב שאדם זה לא מתחייב באיסור תחומין, לפי שלמעלה מעשרה אין תחומין. הרי שלא החשיב את הספינה כארעא סמיכתא למרות שהיא גבוהה עשרה ורחבה ארבעה. וטעמו, לפי שאין זה כאדם ההולך על הקרקע ממש שהקרקע עומדת והאדם מהלך, אלא כאן האדם נח והקרקע שתחתיו מהלכת, ולכן אינו בכלל "אל יצא איש ממקומו" שהרי הוא לא יוצא אלא הקרקע היא זו שנעה ונדה. ואע"פ שלכאורה לפי"ז יש לפטור גם במהלך בספינה פחות מעשרה טפחים, מכל מקום התם דינו כעומד על הקרקע ממש והקרקע קבועה, אך למעלה מעשרה אינו כעומד על הקרקע.

ממשיך החת"ס – לפי סברה זו בוודאי שיש להקל בעגלה, כיוון שאופן השימוש בתוכה אינו נוח ואינו יכול ללכת ולעמוד בה, לכן אין להחשיבה כקרקע.

ז. סיכום הפרק השני

לדעת ר"ע אסור מדאורייתא לצאת מחוץ לתחום אלפיים אמה, אולם חכמים חולקים וסוברים שזהו איסור מדרבנן, ובכמה מקומות בבבלי מוכח שהלכה כחכמים. בירושלמי מבואר שאע"פ שתחום אלפיים אמה אינו דאורייתא, מכל מקום תחום יב' מיל דאורייתא, וכן פסקו הגאונים והרמב"ם. הרמ"א החמיר בתחום יב' מיל, וכן משמע מדברי המחבר בשו"ע, אך הגר"א מקל. הראשונים והאחרונים נחלקו בדעת האומרים שתחום יב' מיל דאורייתא, האם יש להקל בהוצאת כלים ולדון זאת כאיסור דרבנן בלבד. עוד נחלקו הראשונים, האם יש איסור תחומין למעלה מעשרה טפחים, או שלמעלה מעשרה דינו כמקום פטור וכדין רשויות שבת שאינן למעלה מעשרה. הרמב"ם והשו"ע עשו פשרה במחלוקת זו, והקלו בימים ונהרות כיוון שאיסור תחומין אינו נוהג בהם מדאורייתא. ע"פ פשרה זו, נחלקו האחרונים האם יש להקל למעלה מעשרה בכל כרמלית או שיש להקל רק בימים ובנהרות. גם אם נאמר שיש מקום להקל בכרמלית למעלה מעשרה, עדיין יש לברר מה הדין בהנחת חפצים ברכב למעלה מעשרה טפחים, יש מחמירים וסוברים שהרכב נידון כקרקע עצמה, אך דעת החת"ס להקל.

66 בית יוסף בסימן רסו, ומג"א שם בס"ק ז.

67 חלק ו, ליקוטים סימן צח.

68 הובא במג"א, סימן רמח סק"ז.

ג. עובדין דחול

גם אם נגיע למסקנה שמבחינת תחומין וריבוי בשיעורים מותר לשנע מזון באמצעות רכב בשבת, עדיין שומה עלינו לברר האם יש לאסור זאת משום 'עובדין דחול'⁶⁹:

א. מקור הדין

בכמה מקומות בתלמוד מצאנו שחכמים אסרו לעשות פעולה מסוימת בנימוק: "שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול", להלן שתי דוגמות בהן השתמשו חז"ל בנימוק זה:

א. משנה⁷⁰: "חבית שנשברה מצילין הימנה מזון שלש סעודות, ואומר לאחרים: באו והצילו לכם, ובלבד שלא יספוג. גמרא. תנא: לא יספוג ביין, ולא יטפח בשמן, שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול.

ב. תנו רבנן: נתפזרו לו פירות בחצר - מלקט על יד על יד ואוכל. אבל לא לתוך הסל ולא לתוך הקופה, שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול".

הסבר - על אף שחבית שנשברה מותר להציל ממנה מזון שלוש סעודות, אסרו חכמים לספוג את היין והשמן ולסחטם אחר כך, מפני שפעולה זו נעשית גם בימות החול. וכך אסרו חכמים ללקט את הפירות שהתפזרו לו בחצר ולהכניסם לתוך סל וקופה מפני שהוא דרך מעשה חול.

ב. ביאור טעם האיסור

יש להבין מדוע חכמים ראו לנכון לאסור דבר שאינו מלאכה ותלו אותו בנימוק 'מעשה חול'? בנוסף, יש להבין אילו פעולות כלולות תחת המטריה 'מעשה חול', הרי לכאורה כל הפעולות הרגילות שאדם עושה ביומיום הם מעשה חול, ואם כן לא יאכל ולא ישתה כל השבת כיוון שהוא דרך חול, ופשוט שזהו דבר שלא ייתכן?!

והנה נראה, שישנן שתי דרכים לבאר אילו פעולות אסורות מחמת הגדרתן כמעשה חול:

א. רמב"ם⁷¹: "שאינ אתה מוצא לעולם דברים שאסרו חכמים משום שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול אלא דברים שאפשר שירגילו למלאכה, כגון מי שנשברה לו חבית של יין לא יספוג ביין או יטפח בשמן שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול שאם תתיר לו שמא יבא לידי סחיטה. נתפזרו לו פירות

69 המושג 'עובדין דחול' מוזכר בתלמוד בהקשר של זהירות ושמירה על כבוד הקדשים. בהקשר של יו"ט שבת מוזכר בתלמוד המושג: "שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול". אולם, המושג הרווח בפוסקים ובציבור גם לגבי שבת הוא 'עובדין דחול', ולכן כך נכנה אותו גם במאמר זה.

70 שבת קמג, ב.

71 בתשובה סימן פו.

בחצרו לא ייתן לתוך הסל או לתוך הקופא שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול שאם תתיר לו שמא יבא לידי עמור".

הרמב"ם מסביר ש'עובדין דחול' הינו חשש של חכמים שמא יבוא האדם לעשות מלאכה גמורה. ולפי"ז, עובדין דחול הוא כשאר השבותים של חכמים, דהיינו הרחקת האדם מלפגוע באיסור דאורייתא עצמו.

ב. רמב"ן⁷²: "שנצטוינו מן התורה להיות לנו מנוחה ביום טוב אפילו מדברים שאינן מלאכה. לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין, ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום, ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו ביום טוב ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר, ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשולחנים על שלחנם והזהובים לפניהם, ויהיו הפועלים משכימין למלאכתן ומשכירין עצמם כחול לדברים אלו וכיוצא בהן, והותרו הימים הטובים האלו ואפילו השבת עצמה. שבכל זה אין בהם משום מלאכה, לכך אמרה תורה "שבתון" שיהיה יום שבתה ומנוחה לא יום טורח".

לשיטת הרמב"ן, פעולות האסורות מדרבנן נועדו כדי לשמור על צביון השבת כיום מנוחה, יום שבתון. לדבריו, 'עובדין דחול' אסור בעצם, ואינו רק חשש שמא יביא לידי מלאכה. לפי הגדרה זו, ניתן להרחיב מאוד את כלל הפעולות האסורות בשבת וביו"ט, אין מדובר רק במעשים העלולים להביא לידי מלאכה אלא כל מעשה הפוגע בקדושת השבת – אסור⁷³.

ג. דמיון בין עובדין דחול אחד לחברו

השאלה העומדת בבסיס הדיון היא, האם ניתן להרחיב את הוראת חז"ל ולאסור דברים נוספים בנימוק: "שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול", או נאמר שרק מה שגזרו חז"ל בנימוק זה נאסר ואיננו יכולים להרחיב את דבריהם ולאסור דברים נוספים.

החת"ס⁷⁴ דן לגבי נסיעה ברכבת בשבת⁷⁵, והוא מסיק שיש בכך איסור משום עובדין דחול, ואין לדמות לנסיעה בספינה שהתירו חכמים, כיוון שבנסיעה ברכבת גופו מתנדנד ואינו שובת,

72 ויקרא כג, כד. ועיין חת"ס בתשובה חלק ו סימן צז, שלמד מדברי הרמב"ן האלו לנמק את טעם האיסור של 'עובדין דחול'.

73 ואמנם, לשיטת הרמב"ן נראה שכלל הפעולות האסורות בשבת מדרבנן מקבלות תוקף של דאורייתא כחלק ממצוות 'שבתון', אך לא ברור האם דבריו מוסכמים על פוסקי ההלכה.

74 שו"ת, חלק ו סימן צז.

75 באופן שאין בכך איסור דאורייתא אחר, דהיינו שנהג הרכבת גוי וכן ורוב הנוסעים גויים, והישראל אינו עושה מלאכה, ואין בדבר איסור תחומין.

וכיוון שהוא עובדין דחול יש לאסור זאת. החת"ס מתבסס בדבריו על דברי הרמב"ן שהובאו לעיל, דהיינו שע"י נסיעה ברכבת אינו שובת, ולכן יש לאסור זאת מדאורייתא. ומדבריו למדנו שניתן להרחיב את הוראת חכמים לגבי מעשה חול, ובכל מקום בו נראה הדבר לחכמים יש מקום לומר שהדבר פוגע במנוחה ובשביתה ויש לאסור זאת. בשיטה זו אוחז גם שו"ת משנה הלכות⁷⁶, והוכיח כן גם מדברי הר"ן⁷⁷ לגבי איסור תקיעת שופר בשבת. בגמרא⁷⁸ נאמר שתקיעת שופר היא חכמה ואינה מלאכה, ואעפ"כ אסור לתקוע בשופר בשבת. הר"ן מגדיר את תקיעת שופר כ'עובדין דחול', ולכן חכמים אסרו לעשות זאת, והתירו רק במקום צורך לכבוד שבת או ע"י שינוי. ומדברי הר"ן משמע שכל דבר שאין בו איסור תורה ולא איסור שבות מיוחד של חכמים, אסור משום עובדין דחול. והרי לך לשונו של בעל המשנה הלכות, המסכם את דין עובדין דחול ע"פ שיטת הר"ן:

"הנה ביאר לן רבינו הגדול הר"ן ז"ל דרך נכון בעובדין דחול. דכל היכא דליכא איסור לא משום איסור תורה ולא משום שבות הוה ליה עובדין דחול בלבד, שכן דרך בחול לעשותן הני דברים, ומשום שלא יהא מעשה שבת כמעשהו בחול, ולכן אין לעשותן אלא בהני תנאי - אם הוא צורך היום יכול לעשותן כדרך, כגון לכבוד שבת וכיוצא בו".

ואמנם, אע"פ שהחת"ס ושו"ת משנה הלכות אוחזים באותה שיטה לגבי הרחבת האיסור של 'עובדין דחול', הרי שלעניין תוקף האיסור קיימת ביניהם מחלוקת. החת"ס אוחז כדעת הרמב"ן, ולדבריו תוקף האיסור של 'עובדין דחול' הרי הוא כדאורייתא ממש, מפני שמבטל את מנוחת השבת. לעומת זאת, משנה הלכות תופס כדעת הר"ן, ש'עובדין דחול' פחותים בחומרתם משאר שבותי דרבנן, וזה הטעם לכך שמצאנו מקומות בהם התירו חכמים לעבור על איסור זה.

לכאורה, היכולת להרחיב את המושג 'עובדין דחול' גם לגבי פעולות שאינן משיקות למלאכה ואין בהן חשש מלאכה, נוגדת את שיטת הרמב"ם, משום שהוא הסביר בטעם 'עובדין דחול' כדי שלא יבוא לידי מלאכה, ולפי"ז בכל מקום שאין חשש עשיית מלאכה אין לאסור. ברם, מצאנו בדברי הפוסקים שהבינו לא כך והרחיבו את איסור 'עובדין דחול', ולא סייגו שדבריהם נאמרו רק לפי שיטת הרמב"ן. ולכן מן ההכרח לומר שגם לרמב"ם ניתן

76 חלק ח, סימן רכא.

77 ר"ן דף א מדפי הרי"ף, ד"ה אמר רב ביבי.

78 שבת קיז, ב.

להרחיב את האיסור על עשיית פעולות שונות הפוגעות בצביון השבת, ודבר זה הוא חלק מחובתם של חכמים, וכן כתב להדיא בהלכותיו⁷⁹:

"יש דברים שהן אסורין בשבת אף על פי שאינם דומין למלאכה ואינם מביאין לידי מלאכה, ומפני מה נאסרו משום שנאמר אם תשיב משבת רגלך עשות חפציך ביום קדשי, ונאמר וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר. לפיכך אסור לאדם להלך בחפציו בשבת ואפילו לדבר בהן כגון שידבר עם שותפו מה ימכור למחר או מה יקנה או היאך יבנה בית זה ובאי זה סחורה ילך למקום פלוני, כל זה וכיוצא בו אסור שנאמר ודבר דבר".

המטרה של חכמים בייסוד הלכות אלו, היא שמירה על מהותה וצביונה של השבת כיום שבתון. דברי הרמב"ם האלו דומים לדברי הרמב"ן, אלא שבניגוד לרמב"ן הרמב"ם סבור שתוקף האיסור דרבנן ואילו לרמב"ן זהו איסור דאורייתא.

לסיכום חלק זה, נביא את דברי הציץ אליעזר⁸⁰ בעניין זה. דבריו נכתבו בסוף תשובה האוסרת להפעיל רדיו בשבת באמצעות שעות שבת, למרות שלא נדרש לעשות מאומה בשבת:

"...ואין לזה שייכות לכלל המקובל שאין לנו לגזור גזירות מדעתנו, ואין מוסיפין על הגזירה, כי בכגון דא מצינו הרבה בדברי הפוסקים שגזרו משום זילותא דשבתא ועובדין דחול בגוונים שונים, וכל בכגון זה תלוי הדבר במה שבגלוי ובמציאות, ומשום כך מה שמצינו בחז"ל שאסרו במיחזי כעובדין דחול, מצינו גם בדברי הפוסקים שדימו מתוך כך לאסור כמה דברים אף על פי שאינם נוגעים בעסק מלאכה כלל".

ד. סיכום הפרק

במקומות שונים בתלמוד מצאנו שחכמים אסרו על עשיית פעולה מסוימת בנימוק שהיא דומה למעשה חול. מדברי הרמב"ם בתשובה עולה כי חכמים חששו שמא ע"י עשיית אותו מעשה יגיע לעשיית מלאכה גמורה, ואילו מדברי הרמב"ן משמע שמטרת האיסור היא לשמור על צביון השבת כיום מנוחה, מפני שכך היא מגמתה של התורה. מדברי האחרונים עולה שניתן להרחיב את גזרת חז"ל ולאסור מעשים שונים בנימוק 'עובדין דחול'. ואף לשיטת הרמב"ם הסובר שנאסר לעשות רק מעשים העלולים להביא לידי מלאכה, מכל מקום גם לדבריו ישנה חובה לשמור את הצביון המיוחד לשבת, ולכן מסתבר שיש כוח בידי חכמים שבכל דור להורות על איסור פעולה מסוימת שלדעתם פוגעת בצביון השבת כיום שבתון.

79 שבת פרק כד הלכה א.

80 חלק ג, פרק טז, אות יא.

1. סיכום

שינוע מזון בשבת באופן בו הוא מצורף לנסיעת היתר, הוא נושא מורכב מאוד מבחינה הלכתית, ויש לדון בו בכובד ראש. המאמר עסק בשלושה איסורים עיקריים הנוגעים לשינוע המזון. לגבי ריבוי בשיעורים מצאנו שיש מתירים לכתחילה לרבות בשיעור כאשר מדובר בכמות מועטה וברכב כבד. גם לשיטת האוסרים ריבוי בשיעורים באופן הנ"ל, ייתכן שזהו איסור דרבנן בלבד, ולכן יש מקום להקל ע"י גוי.

איסור נוסף הוא הוצאה מחוץ לתחום שבת, ואולם כאן יש מקום גדול לסמוך על הסוברים שזהו איסור דרבנן בלבד, ולכן יכול להניח את המזון במקום גבוה ברכב (למעלה מעשרה טפחים), ובאופן זה אינו עובר כלל על איסור הוצאה. ולא מיבעיא בתוך יב' מיל שיש להקל, אלא גם מחוץ ליב' מיל מסתבר שיש להקל כאשר יניח את המזון במקום גבוה ברכב, מפני שיש מקלים וסוברים שעצם האיסור להוציא את כליו מחוץ ליב' מיל הוא דרבנן לכו"ע.

ואולם, נראה שהאתגר המשמעותי בסוגיה זו הוא שמירה על צביון השבת. כאשר מדובר על מקרה חד-פעמי של חיילים שנאלצו לשבות בשטח ומובילים להם מזון בדרך המבוארת לעיל, מסתבר שצביון השבת לא נפגע. ברם, כאשר מדובר על שינוע מזון קבוע, כגון עבור מארבים שיוצאים בקביעות כל שבת, יש מקום גדול לומר ששינוע המזון אליהם פוגע בצביון השבת כיום שבתון. ההרגל בכך ששבת אחר שבת משנעים מזון, עלול לגרום לזילות ביום השבת. הלכך, נראה שבאופן גורף אין להתיר, אך במצבי קיצון חד-פעמיים וע"פ הוראת רב היחידה, נראה שיש מקום להקל ולהתיר לשנע מזון לחיילים בשטח. לכתחילה יש להעדיף שנהג הרכב יהיה גוי, אך במקום שאין נהג גוי ניתן להקל גם ע"י ישראל, ויש להקפיד שהמזון יהיה מונח במקום גבוה ברכב, למעלה מעשרה טפחים.